

Secularisatie is ook een zegen **– nieuwe kansen voor de kerken**

De bede is terug in de troonrede. Vanwege het belang van normen en waarden zegt het CDA. Dat is niet alleen beledigend voor de niet-christelijke burgers maar schaadt ook het gezag van de overheid. Godsdienst moet niet verbonden zijn met staatsmacht. Wat dat betreft is secularisatie een zegen. Ook voor de kerken. Zij leren zo deel te nemen aan het maatschappelijk debat op basis van inhoudelijke argumenten.

Vanuit kerkelijke hoek wordt de verminderde invloed van kerk en godsdienst doorgaans betreurd. Zo beklagde kardinaal Simonis zich eerder dit jaar in *Volzin* erover dat katholieken nog maar zo weinig gehoorzamen. Het recente pauselijke document *Ecclesia in Europa* spreekt zelfs over een 'atmosfeer vergiftigd door secularisme'.

Ik deel de klaagzangen over secularisatie niet. Secularisatie heeft veel positieve kanten, voor de staat, voor de samenleving, maar ook voor de kerken. We hoeven secularisatie niet slechts te zien als een proces waarbij alles 'minder' wordt. In een gesecculariseerde samenleving hebben de kerken nieuwe mogelijkheden, maar die vereisen een nieuwe aanpak.

De secularisatie van de staat is het geringer worden van de invloed van kerken en godsdienst op overheid en recht. De secularisatie van de samenleving betreft de geringere invloed van kerken en godsdienst op het maatschappelijk leven en op de normen en waarden van de burgers.

Secularisatie van de staat is vanuit democratisch perspectief zonder meer positief. De overheid dient los te staan van de kerkelijke macht; in een pluralistische samenleving past geen staatskeuze voor bepaalde geloofsovertuigingen. Het recht moet neutraal zijn ten opzichte van geloofsovertuigingen. Ook daarom is het een goede ontwikkeling dat ons huwelijksrecht niet langer gebaseerd is op traditioneel christelijke overtuigingen als de ondergeschiktheid van de vrouw of de veroordeling van homoseksualiteit. De recente stellingname van zowel het Vaticaan als van president Bush tegen de openstelling van het huwelijk voor homoparen is daarom in twee opzichten betreurenswaardig. Allereerst omdat deze discriminatie van homoseksuelen en lesbiennes strijdig is met het evangelie. De remonstranten hebben al in 1986 voor een andere benadering gekozen (gelukkig door andere kerken inmiddels nagevolgd) met de kerkelijke zegening van alle relaties, ongeacht hun samenstelling. Maar in dit verband is dat religieus argument irrelevant; het is vooral principieel onjuist dat de wetgever zich zou baseren op een bepaalde geloofsovertuiging.

Met humanistische denkers als Paul Cliteur en August Hans den Boef pleit ik voor een consequente secularisatie van de staat. In de nieuwe Europese Grondwet past, anders dan het Vaticaan wil, geen verwijzing naar christelijke uitgangspunten. Dat het CDA vorig jaar de bede in de troonrede verdedigde door te verwijzen naar het belang van normen en waarden was ronduit beschamend; het is beledigend voor niet-christelijke burgers, maar het is ook schadelijk voor de overheid die daarmee bij velen juist aan gezag verliest.

Lossere band

Een lossere band tussen kerk en staat is ook gunstig voor de kerken. Een duik in de geschiedenis kan dit verhelderen. 75 jaar geleden publiceerde de remonstrantse theoloog G.J. Heering *De zondeval van het Christendom*, een invloedrijk boek dat veel is vertaald. Met de titel verwees hij naar de vierde eeuw na

Christus toen het christendom onder Constantijn de Grote staatsgodsdienst werd. In korte tijd veranderde de uiterst kritische houding tegenover de staat en vooral tegenover geweld in een nauwe band met de staat en een rechtvaardiging van de oorlog. Sindsdien waren kerk en staat nauw verbonden. Oorlog werd voor christenen een gangbaar middel van politiek waartoe met regelmaat werd overgegaan - ook met een beroep op christelijke waarden - zoals rond Irak weer te zien was. En ook op tal van andere terreinen legitimeerden kerken en christelijke organisaties te vaak een verwerpelijk overheidsoptreden. Daarmee raakten ze verwijderd van hun eigenlijke opdracht en verloren ze aan geloofwaardigheid.

Heerings boek is een nog steeds actuele waarschuwing voor de ontarding van het christendom zodra het verbonden wordt met staatsmacht. De thans optredende ontkoppeling geeft de kerken en het christendom een nieuwe kans. Ze kunnen aan geloofwaardigheid winnen naarmate ze minder verbonden zijn met macht en machtsmisbruik. Misschien - in antwoord ook op kardinaal Simonis - zijn mensen meer bereid om te luisteren naar de kerken, naarmate die minder de pretentie hebben dat ze gehoorzaamd moeten worden.

Maar dat vergt wel een andere manier van optreden van de kerken. In een seculiere samenleving beoordeelt men het kerkelijk geluid op basis van de kwaliteit van de argumenten. Er wordt niet meer naar de kerken geluisterd vanwege hun grote achterban of het gezag van de leiders, maar omdat (en voorzover!) zij een inhoudelijk goed onderbouwde bijdrage leveren.

Niet meer vanzelfsprekend

Voor de kerken is het natuurlijk geen gunstige ontwikkeling dat steeds minder mensen kerkelijk actief zijn. Maar je kunt het ook anders zien. Het behoren tot een kerk is niet meer een sociale vanzelfsprekendheid; toetreding is niet meer een automatisme rond je achttiende (of zelfs nog eerder). Mensen moeten bewust kiezen voor een lidmaatschap en kunnen dat tegenwoordig ook in alle vrijheid doen. Deze vrijheid is een grote verworvenheid van de secularisatie.

Ook hier geldt dat deze verandering een andere opstelling vergt van de kerken, een actiever naar buiten treden, een grotere zichtbaarheid en een openheid voor gasten en zoekers. Kerken die zich niet aanpassen aan de veranderde samenleving zullen onvoldoende nieuwe aanwas krijgen. Een uitzondering is daarbij overigens de rechterzijde, waar de secularisatie vooralsnog weinig vat op heeft.

De verminderde invloed van de kerken is vooral zichtbaar in het debat rond normen en waarden. Hier zijn secularisatie en individualisering nauw verweven. Mensen laten zich niet meer voorschrijven door de staat, door de kerk, door hun echtgenoot of vader (of door welke autoriteit ook) hoe ze moeten handelen, maar bepalen zelf de normen en waarden waarnaar ze leven. In de discussie over de problemen hiermee vergeet men vaak dat deze emancipatie een zeer positief te waarden ontwikkeling is. Is dat niet waar het in de Verlichting allemaal om begonnen was? Democratie is immers gebaseerd op vrije burgers die zelfstandig beslissen. Willen we echt terug naar de tijd waarin dominee en bisschop gezag hadden over hun achterban? In mijn ogen is het bovendien een vooruitgang dat veel traditionele christelijke normen rond thema's als de positie van de vrouw, seksualiteit, euthanasie en het ijsje op zondag, zijn verlaten.

Secularisatie is ook in dit opzicht dus een gunstige ontwikkeling. Maar het brengt problemen met zich mee en daar gaat het debat nu vooral om. Vrijheid dient gepaard te gaan met verantwoordelijkheid, en die komt niet vanzelf. Een van de oplossingen die in de praktijk naar voren komt, is dat burgers (meestal met de overheid erbij) samen afspraken maken, over omgangsnormen (zoals in Gouda) of over

het beleid. Juristen gebruiken daarvoor termen als onderhandelend bestuur of communicatieve wetgeving. Gezag wordt gehorizontaliseerd, zoals zelfs in het gezinsleven blijkt met de opkomst van de onderhandelingshuishouding.

Wat betekent deze horizontalisering voor de kerken? De euthanasiediscussie geeft een goed voorbeeld van hoe het niet moet, en hoe het beter zou kunnen. In deze discussie gaven de grote kerken felle kritiek op de inmiddels aangenomen wetsvoorstellen. Die kritiek werd terzijde gelegd, mijns inziens echter niet (zoals in veel toonaarden te horen viel) omdat men niet naar de kerken wilde luisteren, maar omdat de kritiek onvoldoende inhoudelijke diepgang had.

De kerken hebben wel degelijk een belangrijke taak in onze omgang met euthanasie. Veel mensen, in de kerken en daarbuiten, worstelen met de vraag of en hoe zij euthanasie een plaats zullen geven in hun stervensproces. De kerken en andere geloofsgemeenschappen kunnen in die worsteling steun bieden - wanneer zij niet al bij voorbaat met hun oordelen klaar staan. Hun taak rond euthanasie en stervensbegeleiding is het ondersteunen van mensen in dit soort moeilijke situaties. Juist kerken kunnen ruimte bieden voor zorgvuldige ethische bezinning en pastorale begeleiding.

Geen privatisering van de godsdienst

Secularisatie van de staat wordt vaak verward met privatisering van de godsdienst. Dat de staat niet institutioneel verbonden is met een bepaalde godsdienst is iets anders dan dat geloven alleen nog maar privé-zaak is. Hier gaan Cliteur en Den Boef die de godsdienst willen verwijderen uit het publieke domein en de godsdienstvrijheid overbodig achten, dan ook veel te ver.

Geloven is meer dan de zorg voor het eigen zielenheil, en het gaat verder dan de godsdienstoefening op zondag, zaterdag of vrijdag. Ook in een seculiere samenleving hebben kerken een maatschappelijke verantwoordelijkheid en geven individuele gelovigen hun geloofsovertuiging gestalte in praktisch handelen. Op sommige terreinen is die bijdrage heel belangrijk. Niet alleen de ethische bezinning en het pastoraat, maar ook praktische activiteiten. De kerkelijke ondersteuning van armen en vreemdelingen is tegenwoordig opnieuw onmisbaar - helaas. Dergelijke maatschappelijke activiteiten van de kerken verdienen steun omdat ze een waardevolle bijdrage leveren aan de samenleving. Een klassiek voorbeeld is de behoefte aan levensbeschouwelijke ondersteuning in oorlog, ziekte en gevangenschap; daarom betaalt ook een neutrale overheid pastores en raadslieden die in deze behoefte voorzien. Mijn pleidooi voor verdere secularisatie betekent niet dat deze steun moet worden afgeschaft.

De kerken en de individuele gelovigen houden een eigen verantwoordelijkheid in de samenleving - geloof is niet te privatiseren. Dat leidt soms tot conflicten met de staat.

Anders dan Den Boef meent, dient hierbij niet automatisch het seculiere staatsperspectief te overheersen; maar evenmin geldt dat altijd de geloofsovertuiging boven de staat gaat. Voor deze spanningsverhouding tussen geloof en staat hebben we in Nederland in de loop der eeuwen een redelijk werkbaar oplossing ontwikkeld. Door de secularisatie, en door de opkomst van de islam, is dit compromis niet altijd meer adequaat. We zullen dus naar nieuwe oplossingen moeten zoeken.

We ontkomen er daarom niet aan om de discussie over 'kerk en staat' (maar dan ruimer opgevat) opnieuw aan te gaan, nu ook met moslims. Daarbij zullen we kritisch naar traditionele onderdelen van het Nederlandse compromis moeten kijken. Is het toestaan van een partij die vrouwelijke leden weigert eigenlijk wel te rechtvaardigen? Is de oplossing voor de onderwijsstrijd van een eeuw geleden nu nog hanteerbaar? Laten we die discussie voeren vanuit de erkenning van het

seculiere karakter van de staat. Alleen dan is een open gesprek mogelijk over de vraag welke rol de godsdienst legitiem kan spelen in de samenleving.

Wibren van der Burg is voorzitter van het landelijk bestuur van de Remonstrantse Broederschap, en ethicus en rechtsfilosoof aan de Universiteit van Tilburg